

RƯỢU CẦN TRONG ĐỜI SỐNG CỦA ĐỒNG BÀO THÁI TỈNH THANH

HOÀNG MINH TƯỜNG*

Trong đời sống vật chất và tinh thần của đồng bào Thái tỉnh Thanh, rượu cần rất được coi trọng, đó không chỉ là một thức uống thông thường mà đã trở thành "văn hoá rượu cần". Rượu cần được dùng trong ngày lễ tết, hội hè, trong nghi lễ làm vía, đám cưới, mừng nhà mới, mừng được mùa, đón khách quý và trong việc tang - đưa tiễn linh hồn người chết. Rượu cần không chỉ thuộc sinh hoạt văn hoá ẩm thực, mà rộng hơn, đó còn là sinh hoạt văn hoá cộng đồng để mọi người cùng nhau cộng mệnh, cộng cảm, nhân lên niềm vui và san sẻ nỗi buồn.

Rượu cần là thức uống lên men từ ngũ cốc. Khi ủ lên men không chưng cất như các loại rượu khác mà chỉ cần lấy nước sôi trong cho vào chĩnh thì lượng ngũ cốc lên men đó sẽ chiết xuất ra rượu. Chất rượu có trọng lượng nặng hơn nước nên lắng xuống phần đáy chĩnh, vì vậy khi uống phải dùng cần để hút. Cần rượu làm bằng thân trúc nhỏ, có khoan lỗ ở gốc và thông các mắt để khi hút thì rượu từ dưới sẽ thông lên tới đầu cần. Rượu cần từ lâu đời đã trở thành đồ uống khá phổ biến đối với người Thái trắng hay người

Thái đen (Tày Dọ, Tày Đèn) sống trên địa bàn miền núi tỉnh Thanh.

Truyền thuyết của đồng bào Thái bản Đum, thuộc Mường Ca Da, huyện Quan Hóa, tỉnh Thanh, từ xa xưa kể lại rằng: Rượu cần do một người con dâu hiếu thảo vào rừng tìm được thứ lá lạ, khi về đến nhà tình cờ để lá lạ đó vào một quả bầu bên cạnh thóc gạo và trấu, băng đi ít ngày, khi trở lại chỗ quả bầu ấy thì gặp một thứ men có mùi thơm, ngọt. Thứ men đó được hoà với nước suối ban mai và dùng các cành trúc xuyên thủng các mắt cắm vào quả bầu thì trở thành thức uống ngon tuyệt vời. Người con dâu hiếu thảo dâng thứ nước lạ cho bố chồng đã già yếu uống, thì lạ thay ông lão bấy lâu ốm yếu, tiêu tụy, sau khi uống thứ nước mà ông chưa từng gặp trong đời bỗng dưng ông cảm thấy trong người lâng lâng, khoẻ khoắn và sáng khoái lạ thường, ông liền cho gọi cả bản đến để cùng thưởng thức vị ngon ngọt của trời đất ban tặng, uống bằng cần trúc - nước chảy ngược dòng. Từ sự phát hiện tình cờ ấy của người con dâu hiếu thảo và cô đã truyền dạy cách làm rượu cho dân bản. Kể từ đó, rượu cần đã được phổ biến rộng rãi, mọi người đón nhận, yêu thích và trở thành đồ uống không thể

* SỞ THÔNG TIN VÀ TRUYỀN THÔNG
THANH HÓA

thiếu của đồng bào Thái. Ngày nay, mỗi khi mùa xuân đến, đồng bào Thái tổ chức lễ hội "Kin chiêng bóc mạy" - múa hát chung quanh cây hoa, cầu cho mùa màng tốt tươi, con người khỏe mạnh, trong lời hát mở đầu "Đánh thức Chương" bao giờ cũng nhắc tới rượu cần: Mùa xuân đánh trống đánh chiêng/Cho Chương cho chàng uống rượu/Men bằng lá rừng/Con mày đi hái/Sấn ngô trên núi/Con mày tía trồng/Nước suối mát trong/Nên rượu thơm rượu nồng/Ngày xuân làm hoa nhiều bặc/Cho Chương đẹp mắt, đẹp lòng...

Rượu cần luôn hiện diện trong đời sống và sinh hoạt của mỗi người, mỗi gia đình ở các bản làng người Thái. Rượu cần gắn liền với chu trình sinh trưởng của cây trồng, mùa vụ, gắn liền với vòng đời người và các nghi lễ thiêng liêng. Kể từ lúc đũa trẻ ra đời, khi làm lễ thôi nôi, lớn lên và trải qua các lần làm vía, đến khi lấy vợ, lấy chồng, cần rượu lại vít cong trong những ngày lúa đôi ngập tràn hạnh phúc và rồi đến lúc phải từ giã cõi đời trở về với nương Ma, men rượu đã nhạt chỉ còn lại vị chát đắng đưa tiễn linh hồn người quá cố. Mỗi người Thái dù nam hay nữ, dù trẻ hay già đều quý rượu cần. Thời gian đi qua biết bao lời ca, điệu khặp đã nói về thứ rượu đặc sắc này:

... Nước ở suối nguồn xa

Rót vào chĩnh thành ra rượu ngọt

Người già hoá ra người trẻ

Tay nắm tay nghiêng ngả cả sàn...

Và những lời ca như một sự đúc kết và để truyền lại về cách thưởng thức rượu cần:

... Đi thuyền xin có người cầm lái

Đi bè xin có người cầm chèo

Đường xa qua nhiều nương phải có người dẫn lối

Uống rượu xin có người cầm sừng khéo nâng

Xin mời chào khéo thử

Xin mời ả khéo tay

Xin mời gái út hay cười hiền nét

Đến mức nước lên chĩnh to tràn đầy

Vít cần mời mọi người cùng uống...

Trong cuộc sống đời thường, uống rượu cần, sinh hoạt văn hoá rượu cần kết hợp với

lời khặp và âm nhạc khua luống, trống chiêng, khèn bè... làm vui bản, vui mừng, khiến khách xa không chỉ chệnh choáng men say của rượu ngọt mà còn ngây ngất tình người, để lúc xa rồi lòng lưu luyến mãi.

Trong nghi lễ của đồng bào Thái, cùng với các lễ vật dâng cúng thần linh, rượu là lễ vật không thể thiếu:

... Chắp hai tay tôi xin mời

Mời các ngài uống rượu siêu để kèm mâm cỗ

Mời uống rượu chọ để kèm mâm cơm

Rượu hết, rượu còn để trong chai

Rót đi, rót lại để cho đủ khắp

Nâng chén rượu lên môi thì nhấp

Nâng chén rượu lên miệng kèm ăn

Thế nhưng rượu mời uống kèm ăn là thứ rượu bình thường, riêng rượu cần - thứ rượu quý hàng đầu so với các loại rượu khác chỉ được dùng vào dịp lễ trọng để mời dâng thần linh tối cao.

Theo quan niệm của người Thái cổ, mọi vật đều có linh hồn "vạn vật hữu linh" do vậy, đối tượng thờ của người Thái bên cạnh thờ tổ tiên, những người thân tộc, thờ những người anh hùng có tên và không tên có công trong việc lập nương, dựng bản, diệt trừ ác thú, giúp dân vượt qua gian khó... thì đối tượng thờ chính của họ là những hiện tượng của tự nhiên: Trời, đất, núi, sông, rừng cây, mỏm đá, dòng thác, hẻm núi, cánh đồng, ruộng rẫy..., do vậy, những tác động của tự nhiên, của thiên thần và nhân thần chi phối tới đời sống của con người thì người Thái đều sùng bái và thờ cúng. Ngoài các nghi lễ và các phẩm vật dâng cúng đã được quy ước phù hợp với đối tượng sùng bái, phụng thờ thì rượu cần được coi là một phẩm vật không thể thiếu trong các cuộc tế lễ. Hãy nghe lời người chủ lễ mời các thần sấm, sông, núi,... về chứng giám và uống rượu cần trong lễ cầu mưa mở đầu cho vụ gieo trồng mới đầu năm với thái độ thành kính và trân trọng:

... Tôi có chĩnh rượu hoa đến mời các thần

Tôi có chĩnh rượu cần đến mời các đấng linh thiêng

Mở nắp đậy đổ nước vào trong
Mở lá dong đem cần đến cắm
Rượu gạo tôi thơm ngon
Rượu ngô siêu thơm ngọt
Rượu nếp cái thơm bùi
Mời các ngài ngồi xa xúm lại
Tay trái cầm giữa cần
Tay phải cầm đầu trên vít xuống
Người trâu không được cười
Người hổ không được nói
Nhắm mắt để mà uống
Rườn cổ để lấy hơi
Rượu xuống bụng như thác Ú Ho
Rượu xuống cổ như dòng nước xiết
Hết người này, người kia lại tới
Hết người nọ, người khác đến thay...
Uống rượu mặt đỏ như ráng chiếu tà
Da đỏ như hoa bông
Nhìn thấy chim cuốc bay lên trời cũng say
Chim cu ngoài rìa rừng cũng choáng
Uống rượu được ba lần đủ thói
Uống rượu được ba còi đủ lệ
Giờ này rượu nhạt như sương mai
Rượu phai như nước lã
Nhữ nòng nọc không thêm ăn bã
Nhữ cua, nhữ cá không thêm ăn hơi
Tôi mời các ngài bỏ cần quay lưng xắn ra
ngồi chiếu

Để ăn miếng trâu mừng dưới mang lên
Ăn miếng cau mừng trên mang biểu...

Rượu cần thể hiện thể ứng xử và giao đãi của người mời rượu cũng như người thưởng rượu và đã được nâng lên tầm "văn hóa rượu cần", vì vậy, ngạn ngữ Thái cũng luôn nhắc bảo người uống phải luôn ứng xử lịch thiệp trong khi thưởng thức thứ rượu quý này: Có sức khỏe người khác không nhờ thì đừng giúp/Có chính rượu ngon hàng xóm không gọi đừng sang. Khi đã được mời uống thì phải biết người, biết ta, uống rượu nghĩa tình, tri kỷ: Uống rượu ở tới khi tan cuộc/Nghe cúng ở đến lúc cúng xong. Rượu cần rất quý, nhưng uống phải biết điểm dừng và đồng bào cũng cảnh báo, khuyên ngăn đối với những ai quá say vì rượu:

Uống một còi, đôi lông mày dựng lên
Uống hai còi, đuôi mắt xếch lên

Uống ba còi, mồm nói đầu không kịp nghĩ
... Uống tám còi, chó liếm mồm cũng không biết

Uống chín còi, ngã nằm sấp ở cầu thang...

Đừng chấp gì người say men rượu

Nói ra đây để trẻ già chó có uống say.

Rượu cần là phẩm vật quý do thiên nhiên ban tặng, phản ánh sự tài khéo và tinh tế của người Thái trong việc sáng tạo ra thứ rượu có sức hấp dẫn lạ kỳ và đã được nâng lên tầm văn hóa trong cách uống, thưởng thức, cách đối nhân xử thế gắn kết giữa cá nhân với cá nhân, mở rộng và liên kết giữa cá nhân với cộng đồng làng xã xích lại gần nhau trong niềm vui cộng cảm.

Rượu cần được thưởng thức trong lễ tết, hội hè, trong ngày đầu năm mới, bên bếp lửa ấm áp mùa đông, với thời gian, không gian rộng, thoáng đãng: rừng núi, bãi cỏ rộng đêm trăng, dưới mái nhà sàn; môi trường diễn xướng có các nhạc cụ: khua luống, cồng, trống dăm; lời khặp thiết tha, bay bổng phản ánh tâm hồn người Thái gắn gũi, gắn bó với thiên nhiên, con người, cảnh vật... họ luôn mở rộng lòng nhân ái với một triết lý "sống hoà".

Rượu cần - thức uống dân dã, chất men tình ngất ngây làm cho con người gắn bó, xích lại gần nhau hơn với niềm cảm thông sâu sắc. Cách thưởng thức rượu chan chứa tình người, tình đời, không chỉ giữa con người với con người mà còn đối với thần linh được thiêng hoá thông qua rượu ngọt, giúp họ đối thoại với thần linh và chính mình trong một không khí chân thành, cởi mở, dân chủ và bình đẳng. Dâng cúng rượu cần trong tế lễ, hội hè... chính là sự tri ân của người Thái đối với ông bà tổ tiên và hướng về cội nguồn dân tộc.

Rượu cần phản ánh tri thức về cuộc sống, cách ứng xử và giao tiếp của người Thái lịch lãm, ý nhị, giàu nghĩa nhân văn sâu sắc. Những giá trị văn hóa ấy cần phải được bảo lưu và phát huy, phục vụ cuộc sống không chỉ cho hôm qua, hôm nay và cả mai sau./.

H.M.T